

Arşiv Belgeleri*

Çev. Murat Topçu-Papşu

Türkiye’den Dönen Dağlıların Tutuklanması ve Sibiry’a Sürgün Edilmesi

9 Ocak 1861 - Karargah Komutanı Tuğgeneral Zatov’un Natuhay Okrugı Komutanına Talimatı

Osmanlı Devleti’ndeki yetkili elçimiz ve yetkili bakanımız Doğu’daki konsolosluklarımıza Dağlıların pasaportlarına mühür vurulmasını yasaklamasına rağmen, fırsatını bulup vatanına dönenlere nasıl davranılacağı hakkında başkomutanımız emir yayınladılar:

“Söz konusu şahıslar sınırlarımız dahiline girer girmez tutuklanacaklar ve a) Kafkasya’nın itaat etmiş Dağlı topluluklarına mensup iseler derhal daimi ikametle Rusya içlerine sürgün edilecekler. b) Bu şahıslar bizimle düşmanca ilişkiler içinde bulunan Dağlı topluluklarına mensup iseler, dağlarda esir tutulan askerlerimizle takas edilmek üzere üç ay boyunca tutulacaklar ve bu süre zarfında takas gerçekleşmezse daimi ikametle Sibiry’a sürgün edileceklerdir. Her iki durumda işlemler tespit edilmiş idari usullere uygun olarak ve başkomutanın onayıyla yapılacaktır.

Genel olarak Kafkasya ahalisine mensup olup çeşitli sebeplerle Türkiye’ye gitmiş ve orada pasaportunun süresi dolduktan sonra vatanına dönmüş şahıslara, izinlerinin uzatıldığına ve bunun için geçerli sebepleri olduğuna dair konsolosluklardan yazı getirmemeleri durumunda birinci maddeye göre davranılacak, yani daimi ikamet için Rusya içlerine gönderileceklerdir.

Ekselansları Prens Aleksandr İvanoviç’in (Baryatinski – ç.n.) bu emirlerini Kuban Oblastı komutanının talimatıyla zatıalınıza iletir, izinlerinin uzatıldığına dair Doğu’daki konsoloslarımızdan yazı getirilmeden Türkiye’den Kafkasya’ya dönen yerlilerin

---

* (Gönderim / Received: 03.05.2019; Yayın Kabul / Acceted: 13.05.2019)

tutuklanmalarını, gereğinin derhal General-Yaver Kont Yevdokimov'a bildirilmesini arz ederim.

Krasnodar Krayı Devlet Arşivi, f. 389, op.1, d. 39, l. 3.

Türkiye'den Dönen ve Bölgede İkameti Olmayan Dağlıların Stavropol veya Orenburg Eyaletlerine Yerleştirilmesi

24 Ağustos 1861 - 1 ve 23 Ağustos Tarihli Bakanlar Kurulu Zaptı

Savaş bakanının Bakanlar Kurulu başkan yardımcısına sunduğu, Türkiye'den Rusya'ya dönen Kafkas göçmenleri hakkında 22 Temmuz tarihli ve 919 No'lu (düzensiz birliklerin idaresi hk.) raporu dinlendi.

Raporun dinlenmesinden sonra kurul şu tespitlerde bulundu: Ekselansları İmparator'un onayladığı kararlar temmuz ayında Türkiye'deki diplomatlarımıza ve konsoloslarımıza, süresi geçmemiş olmak kaydıyla şahsi veya en yakın aile fertleriyle birlikte toplu pasaportları olması, Türkiye vatandaşlığına geçmek için herhangi bir girişimde bulunmamış olmaları, Kafkasya'da mülk veya yerleşim sahibi olmaları ve bu konularda kendilerinden beyan alınması şartlarıyla Türkiye'ye göç etmiş Kafkasyalılardan Rusya'ya dönmek isteyenlere izin verildiği bildirilmiştir. Bununla birlikte, Kafkas göçmenlerinin yalan beyanda bulunmalarını önlemek amacıyla kurul, Kafkasya'ya dönmüş göçmenlerden sürekli ikameti olmayanların Orenburg eyaletine gönderilmelerini gerekli görmüştür. Orada Ural veya Orenburg Kazak ordularının topraklarındaki Müstakil Orenburg Kolordusu komutanının gözetiminde bulunacaklardır. Kafkasya'ya dönme izni almak için orada ikameti olduğuna dair yalan beyan veren Kafkasyalılara da bundan sonra aynı şekilde davranılacaktır. Buna uygun olarak, kurulun fikrine göre şu an Kerç'e gelmiş olan Dağlılardan Kafkasya'da ikametini veya herhangi bir mülkünü korumamış olanların da Orenburg'a gönderilmesi ve böylece göç esnasında bütün mülkünü satarak veya beraberinde götürerek ikametini ortadan kaldırmış, bu şekilde Rus uyruğundan çıkma isteğini kesinlikle göstermiş olanların Kafkasya'ya geri dönüşüne hiçbir

gerekçeyle izin verilmeyeceği fikrinin halen Türkiye’de kalan Kafkas göçmenleri arasında güçlendirilmesi gerekir. Ancak bununla birlikte kurul, Kafkasya’dan gelen son haberlere göre Türkiye’ye göç edip geri dönen ve yukarıda belirtilen sebeplerle Orenburg eyaletine gönderilmesi gereken Dağlıların sayısının oldukça fazla olduğunu, bunların kısa sürede böyle uzak bir bölgeye gönderilmesinin büyük zorluklara sebep olacağını ve gerek konvoyların iaşesinin sağlanmasının, gerekse Dağlıların Orenburg topraklarına yerleştirilmesinin hazineye ciddi yük getireceğini dikkate almak zorunda kalmıştır. Ayrıca ciddi sayıda göçmenin yerleştirilmesi bazı ön hazırlıkların yapılmasını da gerektirir ki bu zaman alır. Savaş bakanının bildirdiğine göre, Kafkasya valisinin geri dönen Kafkas göçmenlerinin Stavropol eyaletine yerleştirilmelerini mümkün görmesi sebebiyle Kerç’e gelen ve aynı şekilde Kafkasya’ya dönen Dağlılardan Kafkasya’da herhangi bir mülkü olan veya ikametini koruyanların daha önce yaşadıkları yerlere dönmelerine izin verilmesine; diğerlerinin Stavropol eyaletine yerleştirilmelerine, bunun yanında Kafkasya valiliğine gerek görmesi halinde masrafları hazineden karşılanmak üzere bahsi geçen Dağlıları aşamalı olarak Orenburg Kazak bölgesindeki boş topraklara yerleştirmek için Müstakil Orenburg Kolordusu komutanı ile mutabakata varmasına ve güvenlik açısından küçük gruplar halinde göndermesi için yetki verilmesine kurul tarafından karar verilmiştir.

Ekselansları İmparator kurul kararına onaylarını lütfettiler.

Kurul gereğinin yapılması için bu kararın bir örneğinin savaş bakanlığına iletilmesini hükme bağladı.

Krasnodar Krayı Devlet Arşivi; f 389, op.1, d.39, l. 58-59

İtaat Etmek İstemeyen Natuhaylara Karşı Alınması Gereken Acil Tedbirler

14 Ekim 1861 - *Kont Yevdokimov'un Natuhay Okruğu Komutanı P.D. Babiç'e Mektubu*

Natuhayların Rusya hükümdarına bağlılık konusundaki kötü niyetinde ben bizim için kötü sonuçlar görmüyorum ve sizden de bunun için üzülmemenizi rica ediyorum. Natuhaylara kesin bir ifadeyle, başkaldırdıkları takdirde elinizdeki güçleri asilere karşı kullanacağınızı ve onları baş eğmeye mecbur edeceğinizi bildirmenizi rica ediyorum. Natuhaylar çoktandır yükümlülüklerini yerine getirmiyorlar. Onları hemen bugün cezalandırma hakkına sahipsiniz ama aralarında bulunan suçsuzlara acıdığınızdan bunu yapmıyorsunuz. Ayrıca, Kazak köylerini istediğimiz yerde kuracağımızı ve atacakları ilk kurşunda bütün evlerini yok edeceğimizi kesinlikle bildirin ve bunu Natuhaylar tarafından yaratılacak ilk bahane yapınız. İyilik ve lütfkarlıkla baş eğmelerini sağlayamazsak, bu ateşli tabiatlı ve zapt edilmez halk için tehdit olmalıyız. Bunun için de en uygun zaman şu andır. Fırsatı kaçırmayın ve kayıtsız şartsız baş eğmelerini talep edin; yerine getirmezlerse Kuban'ın sol tarafında toprak haklarını kaybettiklerini ilan edin. Ekselansları İmparator Natuhaylardan hiçbir rica işitmedi. En azından ben böyle bir şeye şahit olmadım. Bu ehemmiyetsiz kabilenin elçileri Ekselanslarını ne kadar asık suratla, hoşnutsuzca, hatta kabaca selamladılar. Eğer bir ricaları olduysa da Ekselansları cevap vermeye tenezzül etmemişlerdir. Ekselansları bütün uyruklarına yaşamlarını sürdürecekleri kadar toprak verilmesini buyurdular ve ben de zamanı gelince bunu her kabile için olduğu gibi Natuhaylar için de yerine getireceğim, ama gerçek sayılarını öğrenmek şimdiye kadar mümkün olmadı.

Hadsatiok'a yol yapımı için izin istiyorsunuz. Bu fikre tamamen katılıyorum, zira Psebebs'e konuşlanmışken Krımski'den işe almanız kolay. Ama sizden artık acele etmenizi ve işe hemen, mektubumu alınca başlamanızı rica ediyorum.

Bu yolu sadece Hostogay'a kadar yapın. Sonra Krımski'den doğrudan Varenikovskoye istihkamına giden yolun tamiriyle uğraşın. Varenikovskoye'ye veya Anapa'ya işe gelince de

Varenikov'dan Hostogay'a orman yolları açın ve köy kurmaları için askerlerin bir kısmını bırakıp kendiniz geri kalan birliklerle Abin'e dönün. Anapa'dan Novorossiysk'e yol yapımı şimdilik bekleyebilir. Velhasıl Hostogay'da yukarıda belirtilen görevler yerine getirilene kadar şartlar çok defa değişebilir ve ne yapmak gerektiğini şartlar daha iyi gösterecektir.

Eğer Hostogay'da yerleşmiş Natuhaylara rastlarsanız ve bu kabile ayrılmak istemezse onları ancak bahara kadar yerlerinde bırakın. Bahar geldiğinde de Natuhaylar için gösterdiğim sınırlar içine yerleşmelerini emredin. Sizden Natuhayların muğlak sadakatleri meselesini çözmenizi özellikle rica ediyorum. Çünkü aramızda güvenemediğimiz böyle insanlar olmasından daha kötü bir şey yok. Gerekirse onlara başvurup yolu yapın veya asilerin köylerini yıkın, baş eğenlerin köylerini de bataklığa yerleştirin. Bu topluluğu hallettikten sonra ileridekilere karşı hareket serbestisi kazanacaksınız. Natuhayları yerinde bırakmanıza sadece barışçı ve uslu olmaları ve baharın başında göç etmeye razı olmaları durumunda izin veriyorum.

Raporunuzla ilgili tüm emirlerimi üç veya dört gün sonra Stavropol'e varınca ileticeğim. Fakat Varenikovskoye, Temrük ve Anapa'da iase yetersiz olduğundan Hostogay'a iki tabur ayırmamak gerektiği kendiliğinden ortaya çıkıyor. Psebebs'e den getirdikleri kadar asker alın.

Şapşığlardan gelecek temsilcilerin taleplerini lütfen dinlemeyin ve onlara barışçı davrandıkları sürece kendilerine dokunulmamasının emredildiğini, çalışmaların durdurulmayacağını, engel olmaya kalkan olursa düşman olarak cezalandırılacağını bildirin.

Yarından sonra müfreze Belaya nehrinin yukarılarına yol yapmaya gidiyor. Abadzehlere Kazak köylerinin kurulacağı bildirildi. Sükunet ne kadar sürer, ileride ne olur bilemiyorum. Ben size bir kurye veya ulakla hemen bildiririm.

Krasnodar Krayı Devlet Arşivi, f 389, op. 1, d. 36, l. 20, 21, 22.

Bjeduğların Sınır Dışı Edilmesinin Yararı

20 Nisan 1862, Stavropol - *General Yevdokimov'dan Aşağı Kuban Kordon Hattı Komutanı Tuğgeneral Kuharenko'ya*

Zatıalinizin yokluğunda Aşağı Kuban Kordon Hattı Komutanlığı'na vekalet etmiş olan Kuban Kazak Ordusu idaresinden sorumlu yardımcım Tuğgeneral İvanov'un 13 Nisan tarihli mektubunda bildirdiğine göre: 1) Bjeduğ halkı geçen mart ayı sonunda ilettiğimiz ve 1 Mayıs'a kadar mutlaka büyük köyler halinde onlara gösterdiğimiz bölgelere yerleşmeleri veya Türkiye'ye göç etmeleri talebimizi yerine getirmeye hazır olduklarını bildirdiler. Bu isteğimize kayıtsız şartsız uyacaklarını ve çoğunluğu diğerlerini isyana sürükleyen etkili kişilerden oluşan 150-200 aile belirlenen tarihe, yani 1 Mayıs'a kadar Türkiye'ye gitmek istediklerini bildirdiler. 2) Bir süre önce düşman saflarına geçen Hatukaylar eski yerlerine döndüler ve onlar da taleplerimize boyun eğmeye hazır olduklarını bildirdiler.

Gitmek isteyen bütün Dağlıların bir an önce sınır dışına gönderilmesinin yararına inanarak size 200 pasaport ve defter gönderiyorum ve sizden şunu rica ediyorum:

1) Türkiye'ye gitme isteğini şu ana kadar bildirmiş ve bundan sonra bildirecek bütün Bjeduğlara Yekaterinodar'da, karşılığında 51 kapık harç alarak pasaport dağıttınız ve malumunuz yoldan Taman'a gönderiniz. Burada Taman askeri yöneticisi onları Türkiye'ye giden gemilere bindirir. Sınırı geçmelerini takip etmek için özel bir subay tayinine gerek yok. 2) Hatukaylara, düşman safına geçerek bağlılık yeminini bozdukları için büyük köyler halinde Bjeduğlara ayrılan yere göç etme hakkını kaybettiklerini, Türkiye'ye gitmeleri gerektiğini bildiriniz. Göç etmek istemeyenler bölge komutanının izni ve köy halkının rızasıyla Bjeduğ köylerine dağıtılabirler.

Beni bilgilendirmenizi, sınır dışına gönderdiğiniz Dağlıların aile olarak listelerini ve pasaportlar için aldığınız parayı defterle birlikte göndermenizi rica ederim. Bu deftere girdi olarak 200 pasaport, çıktı olarak da pasaport verilen aile reisinin adı ve soyadı, ailedeki kişi sayısı ve kaçının erkek kaçının kadın olduğu yazılmalı.

Rusya Devlet Askeri Tarih Arşivi (RGVIA), f. 14527, op. 3, d. 528, l. 4-5.

Türkiye'den Dönenlerin Dağlılar Üzerindeki Zararlı Etkileri

15 Ağustos 1863 - *Adagum Müfrezesi Karargah Komutanının Yevdokimov'a Raporu*

Natuhay Okruğu komutan yardımcısı vekilinin № 874 ve № 875 raporlarını, hükümetimizin № 11863 ve № 11865 iki pasaportunu ve üzerlerinde Trabzon konsolosumuzun mühürleri bulunan № 2011, № 2012, № 2013 üç adet Türk pasaportunu dikkatinize arz ederken konu hakkındaki fikirlerimi belirtmemin gerekli olduğunu düşünüyorum. Bir yandan, konsolosluklarımız tarafından mühürlenmiş Türkiye hükümeti pasaportlarıyla Dağlıların oradan gelişini, özellikle Dağlılara ve ailelerine Türkiye'ye çıkış için sürekli olarak verilen pasaportlarımızla ilgili şimdiki olayda olduğu gibi genel olarak yasaklamamız çok zordur. Üzerinde "Bu belge sahibi Rusya'dan ayrılırken olduğu gibi, geri dönerken de engellenmeden ve geciktirilmeden bırakılacak ve her türlü yardım sağlanacaktır" yazan Rus pasaportları varken Türkiye'den dönen Dağlıları tutuklamak bir yana, kıyılarımıza çıkmalarını bile yasaklayamayacağız. Diğer yandan pasaportlarımızla veya kendi başlarına Türkiye'ye göç etmiş Dağlıların buraya hiçbir sıfatla ve kısa süreliğine bile gelememeleri çok yararlı olurdu. Çünkü ticari amaçlar veya başka kanuni sebeplerle geliyor görüntüsü ardında bütün Dağlı halkları heyecanlandıran haberler getiriyorlar. Dediklerine göre Rusya şimdi Türkiye ve diğer devletlerle savaş tehdidi altındaymış, Dağlılara dış yardım hazırmış, hatta Konstantinopol'de bu amaçla önemli miktarda silah ve top, hatta Leh birlikleri bekletiliyormuş ve neredeyse Rus birlikleri ve bütün Ruslar buralardan gidecekmiş; o zaman Dağlılar Rusya'dan ebediyen bağımsızlık kazanacakmış.

Bu bilgileri ve fikirleri zatıalınızın dikkatine sunarken üç Dağlının ve ileride hangi sebeple ve ne kadar süreliğine olursa olsun Türkiye'den geri dönen Dağlıların tutuklanmaları için izninizi rica ediyorum. Ayrıca Türkiye'ye göçen Dağlılara geri dönemeyecekleri başka pasaportlar vermemiz ve onlara verilen Türk pasaportlarını damgalamamaları için konsolosluklarımızı uyarmamız gerekmez mi?

Krasnodar Krayı Devlet Arşivi, f. 325, op. 1, d. 280, l. 51, 52.

Dağlıların Mücadelesinde Türkiye'nin En Kısa Sürede Askeri Yardımının Vaat Edildiği Mektupların Abadzehlere Gelmesi ve Rusya Yanlısı Çeçok'un Yaralanması

18 Kasım 1863, Yekaterinodar - Bjeduğ Okrugı Komutanının Kuban Kazakları Atamanına Raporu

Pçih nehri yukarılarında oturan ve kısa süre önce kaçakçı gemisiyle Konstantinopol'den gelen Abadzeh yaşlısı Hacı Batırbey, beraberinde dağlardaki birçok kişiye rezilce mektuplar getirdi. Bu mektupların içeriği şudur: Hem şu an bize cephe almış hem de hakimiyetimize girmiş Dağlılara imrenilecek ve mutlu bir gelecek vaat ediliyor; yeter ki baş eğmemiş kabileler yollarından sapmasınlar, moral ve şevklerini kaybetmeden sonuna kadar Ruslarla çarpışsınlar. Barışçı olanlar ise, bazı şartları kabul ettilerse bile, şartları görünüşte yerine getirirken gerçekte Rus hükümetinin zararına çalışmalıdırlar. Mektupların bildirdiğine göre, hem asker, hem de askeri malzeme yardımı yapacak olan Türk hükümetinin katkılarıyla Dağlıların bağımsızlığa kavuşturulmaları gelecek bahardan itibaren başlayacak. Tek kelimeyle Dağlılara gelecekteki refahları için bütün sözler veriliyor. Onlardan beklenense yalnızca Ruslara karşı uzlaşmaz bir düşmanlık.

Pşiş ve Sur nehirleri arasında yaşayan Abadzehleri toplayan Basırbey adında meçhul biri yukarıda yazılanları ilan ettikten sonra, Muhammed Emin adına onları iktidara ve refaha kavuşturacağını iddia ettiği fikirlerine harfiyen uyacaklarına dair yemin etmelerini talep etti. Halka her konuda sözler verildi ve Abadzehler şu an sürekli toplantı halindedir. Söylediklerini desteklemek için Basırbey, İngiltere ve Türkiye'nin katılımıyla güvenilir kişilerin yöreyi incelemek üzere geleceklerini ilan etti. Basırbey'in bu son öngörüsü de gerçekleşti. İki İngiliz ..... (okunmuyor) vadisinde karaya çıktılar ve Şapsığlar tarafından karşılandılar. Onlar için satın alınmış atlarla dağlarda geziyorlar. Ama ben bunların politik bir amaçla değil kendi ticari hesaplarıyla geldiklerini düşünüyorum.

Benim sorumluluğumdaki bölgeden birkaç yaşlı da aynı içerikte mektuplar almışlar ve bunları gizlice Bjeduğlar arasında yayarak halkı verilen sözlerin gerçekliğine inandırmaya çalışıyorlar. Aşağıda belirteceğim şartlar beni şunu tahmin etmeye zorluyor; mektupların

Bjeduğlar üzerinde az çok etkisi var. Bu sonuca şuradan vardım; sorumluluğum altındaki Tugorgoy bölgesinin bir köyünde ağır bir dava şeriata göre ve oldukça adaletsiz şekilde sonuçlandı. Davanın çözümünü ilk önce yaşlılara teklif etmiştim ama onlar kabul etmeyip bizim kararımıza bıraktılar. Olayın adilce çözülmesi arzusuyla davayı incelemesi için aralarında son derece titiz, sadık ve üstlendiği görevi tam anlamıyla yerine getiren biri olan Adeşes Çeçok'un da bulunduğu birkaç polisimi oraya gönderdim. Tugorkoy'daki dava bittikten sonra Çeçok şahsi sebeplerle Pçehatlukay köyüne yönelmiş. Oraya varmadan ormanda, yaşlıların Rus hükümetine karşı gelme telkinlerinden çok etkilenmiş olan Perenuko ailesinden birkaç kişiye rastlamış. Çeçok'un karşılaştığı kişilerden biri ona saldırmış ve kılıçla yaralamış, diğerleri de yaralıyı bağlamasına yardım etmişler ve kendi köyelerine, Pçehatlukay'a götürmüşler. Bu davranışlarının çok ciddi olduğunu düşünerek suçluları ibreti alem olsun diye cezalandırmak amacıyla, olayın incelenmesi için yaşlıları yanıma çağırdım. Fakat temelsiz gerekçeler ileri sürerek gelmediler. Sonunda vermiş olduğunuz Kazaklarla ve iki yüze yakın polisle olayın faillerinin köyüne doğru yola çıktım. Tugorgoy köyüne giden yolda bu olay üzerine toplanmış yaşlılar ve halktan insanlar tarafından karşılandım. Yaşlılar Pçehatlukay'a gitmemem için beni ikna etmeye çalıştılar ve suçluları bana teslim etmeye hazır olduklarını söylediler. İsteklerine uydum ve onlar sözlerini yerine getirmek için Pçehatlukay'a giderken ben de ertesi güne kadar orada kaldım. Yaşlıların Pçehatlukay'a gelişiyile birlikte, onların daveti üzerine Perenukoların eşyalarını taşımak için 40 arabayla ve ayrıca refakat etmek için 50 kadar silahlı adamla oraya Abadzehler gelmişler.

Yaşlılar önceden yaptıkları plana göre yaklaşık 15 suçlu aileyi Abadzehlere yolladılar ve ertesi gün gelerek bunu bana bildirdiler. Yaşlıların bu yaptıklarını yetersiz gördüm ve suçluların evlerini, tahıl stoklarını ve otlarını ya kendilerinin imha etmesini ya da bunları yapmak için beni oraya götürmelerini talep ettim. Fakat bunu yapamayacaklarını söyleyerek kesinlikle karşı çıktılar. Ayrıca Pçehatlukay'a gideceğim yolda, getirilen Abadzehler ve belki de kısmen Bjeduğlar tarafından pusu kurulduğunu öğrendim. Emrim altındaki gücün yetersizliğinden dolayı yaşlıların yaptıklarıyla

yetinmek zorunda kaldım ve istenen başarıya ulaşmadan Yekaterinodar'a döndüm.

Daha önce raporlarımda birçok kez belirttiğim gibi, Bjeduğların hep muğlak olan sadakatlerini de göz önüne alarak, şimdi bütün halkın olmasa da birçok kişinin yaşlıların sözüne uyduğunu söyleyebiliriz. Aynı şekilde haklarında size daha önce rapor verdiğim yaşlılar birileri tarafından söz verilen aydınlık gelecek uğruna halkı bölmeye çalışıyorlar. Halkın şimdiki gibi büyük köyler halinde yerleştirilmesi, küçük köyler halindeki dağılımlıklarıyla karşılaştırıldığında onu yönetmek bakımından bana daha büyük zorluklar yaratır gibi görünüyor. Şimdi her köyün eskiye göre daha güçlü olması ve dolayısıyla insanların bir defa kabul ettikleri şeyleri söküp atmanın zorlaşması da bunu gösteriyor.

Ayrıca şunu bildirmek zorundayım ki eğer kısa sürede Abadzehlere karşı bir tedbir alınmazsa yaşlıların halkı menfur mektupların istediği yöne çekme konusunda başarılı olacağını düşünebiliriz. Ben bu durumda Kuban nehrinin sol tarafından Bjeduğ Kordon Hattı'nın korunacağına kefil olamam, özellikle de kışın bastırmasıyla. İç düzenin korunması için sorumluluğumdaki bölgenin halkından oluşturulan milis gücü de soğukların bastırması nedeniyle tarafımdan dağıtıldı. Üst komutanlığın isteğiyle Bjeduğ yerleşimini kurarken kullandığım yegane tedbirlere, yani tehdit ve ikna yöntemlerine yeniden başvurmak zorunda kalacağım. Belki sınırlarımız dahilinde düzeni sağlayabilirim, ama Bjeduğlara komşu Abadzeh köyü Azuhabl'in imha edilmesini elzem görüyorum. Bu köyün halkı komşuları için, yani Bjeduğlar için tehdit oluşturuyorlar. Bir süredir onlara zarar vermeye ve cürüm işlemek için sınırlarımıza sızmaya başladılar. Bu köyün yok edilmesi için üç tabur piyade, dört Kazak süvari bölüğü, dört top ve birkaç Kazak milisiyle harekete geçmeyi yeterli görüyorum. Bu başarılıncaya Abadzehler korku içinde olacak ve dolayısıyla sınırlarımız içinde zararlı işler yapmaya kalkışmayacaklardır, Bjeduğlar da tamamen yatışacaklardır.

Görüşlerinize arz ederim.

Krasnodar Krayı Devlet Arşivi, f. 261, op. 2, d. 86, l. 1-6.

Çerkeslerin Göçünün Gidişatı; Aralarında Yayılan Salgın Hastalıklar; İngilere, Fransa ve İtalya'nın Göçü Durdurma Girişimleri; Çerkesler Tarafından Getirilen Lehler ve Ruslar

9 Ocak 1864, Trabzon - Konsolos Yardımcısı Moşnin'in General Kartsov'a Mektubu

Zatıalınızın 10 Aralık tarihli, 13 No'lu mektubunuzu almaktan onur duydum ve mesajlarıma gösterdiğiniz ilgi için Size bir an önce teşekkür etmek istedim.

Buradaki yaşlıların 1810 yılından beri hatırlamadıkları sertlikteki kış Kafkasya ile ulaşımı aksattığı gibi iç bölgelerle ilişkileri de tamamen durdurdu.

Buna rağmen Çerkeslerin göçü yavaş da olsa devam ediyor. Geçtiğimiz günlerde 750 Abadzeh ve Şapsığı getiren 4 barka daha geldi. Türk kıyılarından bana ulaşan haberlere göre, göçmenleri getirmek için Trabzon'dan 50-60, değişik küçük limanlardan da 100 kadar barka ayrılmış. Yani havanın iyileşmesiyle birlikte buraya binlerce Dağlının daha gelmesini beklemeliyiz. İngiliz, Fransız ve İtalyan meslektaşlarım bundan hiç memnun değiller ve her yolla göçü durdurmaya çalışıyorlar.

Sıkışık mekan ve kötü şartlar nedeniyle Dağlılar arasında yayılan tifüs ve çiçek bunun için iyi bir fırsat verdi. Buradaki yerel makamlar ya hastalıkların yayılmasından korktuklarından ya da sadece düşmanlarımızın entrikaları yüzünden göçmenler için başta 15 günlük karantina koydular.

Bu tedbir entrikalar yüzünden değil iyi niyetle konulduysa tek başına çok iyi sayılmalıdır, olumlu sonuçları olur.

Kafkasya'daki başarılarımıza karşı olma sebeplerine, Erzurum yerine Tiflis'e yönelmeye başlayan İran transit yolu için duyulan korku da eklendi. Kafkas göçmenleri için 15 günlük karantina uygulaması ve yeni entrikalar bundan kaynaklanıyor. Bu baskıları protesto ettim; Konstantinopol'de nasıl sonuçlar doğurur bilemiyorum. Zatıalınızden Bay Kışmışev konusunda endişemi gidermenizi rica ediyorum. Ne ondan ne de kavasımdan haber alabiliyorum, kışı nerede geçirdiklerini bilmiyorum.

Burada askerimizden 17 veya 18 kişi var; Çerkesler tarafından getirilen ve kaçan Lehler olmalılar. Kimi çeşitli ricalar için kimi de vatanına dönme arzusunu bildirmek için yanıma geldi. Bu dönemde gemi olmuyor, ayrıca Bay Podayski adında maceracı bir Leh ve kapuçinler* onları geri dönmekten vazgeçirmiş. Bugün onları toplamak için birini gönderdim ama kimseyi bulamadı. Biri hasta, diğeri geri gitmek istemiyor. Esaretten kurtulan üç Rusu gemilerle Sohum Kale'ye Tuğgeneral Şatilov'un yanına gönderdim.

En içten hürmetlerimle bağlılığımı sunarım.

P.S. Bugün pazarda ordumuzun karın ortasında, erzaksız Dağlıların içinde kaldığı söylentisi yayıldı.

Gürcistan Merkezi Devlet Tarih Arşivi (SGİA), f. 416, op. 3, d. 1114, l. 1-1 ob.

Kaynak: T.H. Kumikov, "Problemı Kavkazskoy voynı i viseleniye çerkesov v predelı Osmanskoy imperii - 20-70-e gg. XIX v." (Kafkas Savaşı'nın Problemleri ve Çerkeslerin Osmanlı İmparatorluğu'na Sürgünü – 1820-1870), arşiv belgeleri, Elbrus Yayınevi, Nalçik 2001.

Belge No: 62, 81, 82, 89, 147, 173, 190.

---

* Kapuçinler: 16. yüzyılda İtalya'da Fransiskan mezhebinden ayrılan Katolik keşiş tarikatı üyeleri. Adlarını giydikleri sivri uçlu kapüşonlardan alırlar. (ç.n.)